

LEZEN EN SCHRIJVEN

IN DE ALFA KLAS

INHOUD

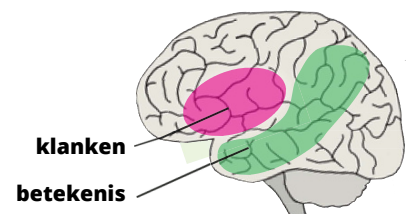
1. Hoe ons brein leert lezen	1
2. Handschrift	3
3. Opbouw schrijflessen	4
4. De vijf essentiële leesvaardigheden	5
4.1 Fonemisch bewustzijn	6
4.2 Systematische fonetica	8
4.3 Vlotheid	10
4.4 Woordenschat	10
4.5 Begrijpend lezen	10

HOE ONS BREIN LEERT LEZEN

Bij je geboorte wist je niet wat woorden betekenden. Je hoorde mensen rond je spreken, maar je verstond niet wat ze zeiden. Terwijl je luisterde, leerde je brein klanken. Wanneer je "schaap" hoorde, leerde het klankgebied van je brein de klanken "sch-aa-p".

Een baby kan de klanken van alle talen in de wereld onderscheiden. Het brein codeert de geluiden van de talen die ze hoort. Op de leeftijd van 12 maanden is het vermogen om geluiden van andere talen te onderscheiden sterk verminderd.

De individuele klanken van de taal worden *fonemen* genoemd. Elk foneem wordt gecodeerd in een apart deel van het brein. De betekenis van woorden wordt opgeslagen in een ander gebied. Beide gebieden zijn actief aan het werk tijdens het luisteren.

Om te kunnen lezen, moet je leren hoe klanken er op papier uitzien. Een *fonogram* is een afbeelding van een klank. Fonogrammen zijn geschreven met letters. Het kan met gewoon één enkele letter, zoals **t**, dat de klank /t/ zegt. Maar fonogrammen kunnen ook uit meerdere letters bestaan, zoals **ui** en **ooi**.

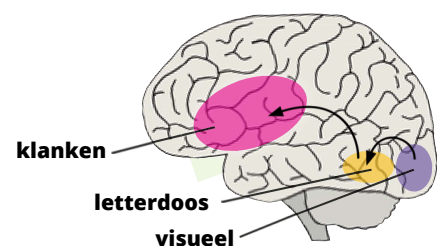

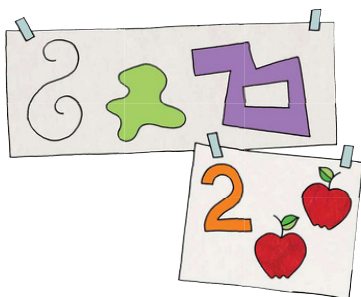
Leer de klanken van de letters eerst aan. Pas later de naam van de letters. De klanken heb je namelijk nodig om te kunnen spellen en woorden te decoderen.

Terwijl je de fonogrammen en hun klanken leert, leert een deel van je hersenen, de *letterdoos*, de vormen van de letters herkennen. Wanneer je het fonogram **oe** ziet, dan weet je letterdoos dat het letters zijn. Het gebied van de klanken wordt geactiveerd en zegt de klank /oe/.

Lezen begint met een visuele input. Wanneer het brein de vorm herkent, wordt de letterdoos geactiveerd, gevolgd door het gebied van de klanken.

De letterdoos is heel slim. Als je een vorm ziet dat geen letter is, gaat de letterdoos niet aan het werk. De vorm zegt namelijk geen klank. Neem bijvoorbeeld een getal. Getallen zijn geen afbeeldingen van klanken. De letterdoos is dus niet actief.

Vormen en getallen beginnen ook met een visuele input. Maar activeren hun eigen gebieden in het brein.

Help de hersenen de belangrijkste delen van de letters te onderscheiden. Toon letters geschreven in verschillende lettertypes. Vergelijk en contracteer wat hetzelfde is en wat verschillend.

g g g g a a a a

De oorspronkelijke functie van de letterdoos was om gezichten te herkennen. Ook als je deze gezichten in de spiegel ziet. De letterdoos is de plaats in het brein dat het minste gevoelig is voor gespiegelde afbeeldingen. Daarom wisselen sommige leerlingen letters zoals **b**, **d**, **p**, **q**.

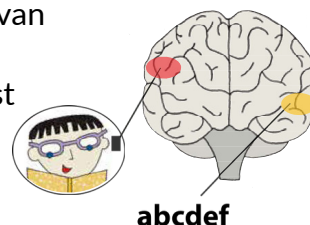
Nederlands wordt geschreven van links naar rechts. Arabisch en Hebreeuws worden van rechts naar links geschreven. Chinees kan van boven naar beneden worden geschreven. Het leren van de lees- en schrijfrichting vergt oefening.

Bevorderen van de juiste richting

- Doe alles in de richting van lezen en schrijven.
- Ga links van het bord staan.
- Wis het bord van links naar rechts.
- Als je voorleest, volg dan de tekst met je vinger.
- Ga links van de leerling zitten, zodat zijn ogen naar jou en dan naar de tekst gaan.

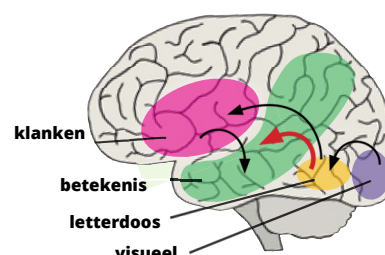
Systematisch handschriftonderwijs is een snelle en doeltreffende manier om de letterdoos de richting van lezen en schrijven aan te leren en om omkeringen te vermijden. Handschrift biedt een zintuiglijk-motorische ervaring van letters en woorden. Wanneer leerlingen leren lezen, verplaatst gezichtsherkenning van de linkerkant naar de rechterkant van de hersenen.

Wanneer je brein het woord *schaap* ziet, weet de letterdoos dat deze vormen letters zijn. Je kan het woord *hakken* in afzonderlijke fonemen dankzij het gebied van de klanken: /sch-aa-p/. Daarna gaat het gebied van de betekenis aan het werk, zodat je weet wat een schaap is. Het woord moet dan natuurlijk al gekend zijn.

Na een tijd lees je woorden net zo snel als je ze ziet. Hoe kunnen je hersenen zo snel zijn? Je letterdoos wordt sneller in het herkennen. Het klankgebied

wordt sneller in het samenvoegen van de klanken. En het betekenisgebied wordt sneller in het identificeren van de betekenis. De hersenen ontwikkelen een tweede weg direct van de letterdoos naar de betekenis. Als dit gebeurt, verwerken de hersenen klanken en betekenis parallel, wat resulteert in vloeiend lezen.

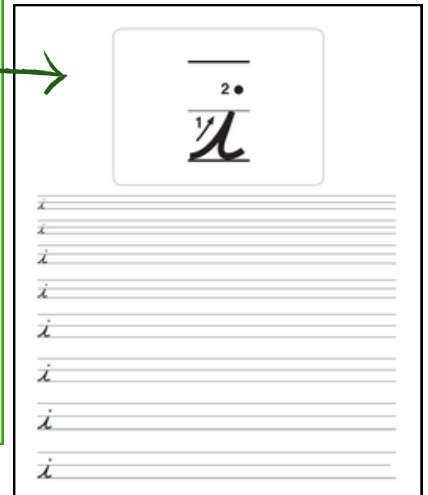
HANDSCHRIFT

Bij het schrijven met de hand laten de bewegingen een motorische herinnering achter in het sensorimotorische deel van de hersenen. Dat deel van het brein helpt letters te herkennen. Er is een verband tussen lezen en schrijven. Het sensorimotorische systeem speelt een rol in het proces van visuele herkenning tijdens het lezen.

Tips

- Voorzie schrijflijnen en laat leerlingen lijngrootte kiezen.
- Begin met groot motorische vaardigheden.
- Geef luidop instructies hoe je een letter vormt.
Voorbeeld: Een **i** gaat omhoog, naar beneden, puntje.
- Zeg telkens na het schrijven de klank van de letter.
- Groepeer de letters per beginbeweging.
- Toon verschillende soorten lettertypen.
- Geef verkorte ritmische aanwijzingen om de flow van het schrijven te benadrukken.

Bij leerlingen die nog niet kunnen schrijven, is het zinvol om stil te staan bij de keuze van het handschrift. Het is aangeraden dat alle collega's dit handschrift ook gebruiken in de klas met die leerlingen. Beide handschriften hebben voor- en nadelen.

lopend schrift	leesletters
<i>a b c d e f</i> <i>g h i j k l</i>	<i>a b c e</i> <i>f i s t</i>
kan <i>k</i> 's en <i>d</i> 's niet omkeren	omkeringen komen vaak voor
benadrukt waar een woord begint en eindigt.	verwarring over begin en einde van woorden
Spatie is automatisch: alleen tussen woorden potlood optillen	Te veel ruimte tussen letters, te weinig ruimte tussen woorden.
potlood alleen tussen woorden opheffen	potlood opheffen na elke letter
alle kleine letters cursief beginnen op de basislijn.	kleine letters beginnen op 7 plaatsen.
ontworpen voor de menselijke hand	ontworpen voor de drukpers
verschillend van getypte teksten	hetzelfde als getypte teksten

OPBOUW SCHRIJFLESSEN

Lezen en schrijven zijn nauw verbonden. Schrijflessen zijn zeer gestructureerd en volgen telkens eenzelfde patroon. Welk handschrift je gebruikt, maakt niet uit. Je kan er lang bij stilstaan of er sneller doorgaan, afhankelijk van hoeveel tijd je eraan kan besteden en nodig is. Er zijn verschillende methodes: D'haese, Pennenstreken, Alfabetcode, Sierlijk en Vlot, ect. Je kan ook zelf je een mix maken. Probeer wel ervoor te zorgen dat iedereen ongeveer hetzelfde handschrift op bord gebruikt.

Laat het fonogram zien (leesletter)

Zeg de klank dat het fonogram maakt

Leerlingen herhalen de klank

Als de leerling de klank niet kan articuleren, leer dan aan hoe de klank wordt gevormd. Eventueel met filmpjes over de mondstand.

Laat de handgeschreven versie van het fonogram zien. Vergelijk het met de leesletter versie.

Demonstreer hoe je het fonogram schrijft met behulp van bewegingen en expliciete instructies.

Laat de leerling het fonogram schrijven met grootmotorische bewegingen.

Leer de leerling de ritmische instructies.

Laat de leerling oefenen met het schrijven van het fonogram, terwijl hij de ritmische aanwijzingen hardop uitspreekt en de klank(en) leest.

Maak het leuk! Schrijf met vingerverf, krijt, scheerschuim, in zand, met klei, geblinddoekt, met je elleboog, je tenen, voel de letters op zandpapier, ...

DE VIJF ESSENTIELE LEESVAARDIGHEDEN

Net zoals het groeien van een boom, is leren lezen een complex proces.

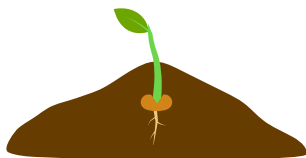
De vijf essentiële leesvaardigheden hangen met elkaar samen en ondersteunen de groei van elkaar.

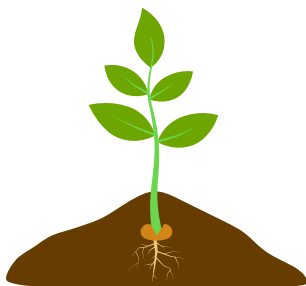
1. FONEMISCH BEWUSTZIJN

2. SYSTEMATISCHE FONETICA

3. VLOTHEID

4. WOORDENSCHAT

5. BEGRIJPEND LEZEN

1. FONEMISCH BEWUSTZIJN

Fonemisch bewustzijn is het begrip dat gesproken woorden zijn opgebouwd uit klanken. De vaardigheden van *hakken* en *plakken* zijn sterk verbonden met vaardig lezen. Op het meest elementaire niveau gaat lezen over klanken. Geschreven woorden zijn een reeks fonogrammen of afbeeldingen van klanken. Om een woord te kunnen lezen, moeten leerlingen de afzonderlijke klanken kunnen plakken tot een woord. Moeizame lezers proberen echter hele woorden te onthouden of raden onbekende woorden aan de hand van de eerste letter, de context of de afbeeldingen. Het onvermogen om woorden snel en accuraat te plakken beperkt het vermogen van leerlingen om te begrijpen wat ze lezen.

Onderscheiden en identificeren van klanken

- verschil tussen **v** en **f**, **s** en **z**, etc.
- lange en korte klinkers, zoals **a** en **aa**

Plakken van samengestelde woorden

- wat is **boeken** en **tas** samen?

Medeklinker - Klinker - Medeklinker woorden (MKM)

- het woord **kat** bestaat uit de klanken /**k-a-t**/ (*hakken*)
- de klanken /**l-i-p**/ vormen samen het woord **lip** (*plakken*)

MMKM of MKMM woorden

- het woord **stop** bestaat uit de klanken /**s-t-o-p**/
- de klanken /**b-o-r-d**/ vormen samen het woord **bord**

Begin klank

- wat is de eerste klank in **kus**? **k**.
- verander de beginletter om een nieuw woord te vormen.

Eind klank

- wat is de laatste klank in **pet**? **t**.
- verander de eindletter om een nieuw woord te vormen.

Midden klank

- wat is de klinker in **mes** en **mees**?
- verander de klinker om een nieuw woord te vormen.

Meerdere lettergrepen

- hakken van langere woorden. Vb: **pannen** = /**p-a-n-e-n**/
- plakken van langere woorden. Vb: **lopen** = /**l-o-p-e-n**/

- De juf zegt.. "**z-i-t**" Leerlingen kunnen ook de juf/meester zijn)
- Toon de **d-eu-r**, **p-e-n**, etc.
- Rijmpjes
- Woordenketting: zoek een nieuw woord met dezelfde klank.
- Zoek de fout: ik, mik, rik, tik.

Doelen?

In ons jaarplan staan de doelen van het fonemisch bewustzijn bij de doelen van lees- en schrijfvoorwaarden. Het is de eerste wortel van de alfabetiseringsboom. Toch kan je al verder bouwen, ook al hebben nog niet alle leerlingen alle voorwaarden 100 % onder de knie. Tijdens het groeien, komen er wel nieuwe wortels bij.

Passieve en actieve vertrouwdheid met taal als communicatiemiddel
De leerling is voldoende mondeling taalvaardig in het Nederlands.
De leerling begrijpt de relatie tussen geschreven en gesproken taal.
De leerling weet dat taal gebruikt wordt om te communiceren.
De leerling is vertrouwd met boeken en verhalen.
Taalbewustzijn
De leerling herkent letters (verschillend van cijfers, beelden,...).
De leerling beheerst de nodige taalbegrippen (eerste, woord, klank, ...).
De leerling weet dat schrift een symbolische functie heeft. (zoals <u>picto</u>).
Auditieve waarneming
De leerling herkent verschillen en gelijkenissen tussen klanken.
De leerling kan woorden uit elkaar halen in letters (= hakken).
De leerling kan letters bij elkaar zetten tot woorden (= plakken).
De leerling kan de verschillende klanken onthouden.
Visuele waarneming
De leerling herkent verschillen en gelijkenissen.
De leerling kan elementen los zien in een groter geheel.
De leerling kan symbolen samenbrengen tot een geheel.
De leerling kan de verschillende onthouden en snel reproduceren.
Motoriek
De leerling heeft voldoende fijne motoriek om leesbaar te schrijven.
Klanken en woorden
De leerling kan de aangeleerde klanken en woorden in een korte zin herkennen.
De leerling kan de meeste klanken in een woord van één lettergreep herkennen.
De leerling kan alle lettercombinaties in een woord herkennen.
De leerling kan lange woorden uit een korte zin halen.

2. SYSTEMATISCHE FONETICA

Gezonde bomen hebben een diep en wijdvertakt wortelstelsel. Zo hebben sterke lezers een diepe en nauwkeurige kennis van het fonetisch systeem. Systematische fonetiek is een volledige en nauwkeurige geschreven code die klanken vertaalt in visuele beelden (letters). Wanneer leerlingen de fonogrammen en klanken kennen, kunnen zij deze kennis gebruiken om woorden te verklanken (dus lezen). Naarmate de leerlingen de letters leren, zal ook hun fonemisch bewustzijn toenemen.

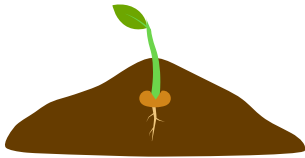
- Het helpt beginnende lezers om twee- en drietekenklanken te onderlijnen. Zo zien zij deze letters gemakkelijker als één klankeenheid.
- Doe elke dag een kort dictee. Lezen en spellen zijn verwante vaardigheden! Leerlingen hebben baat bij het spellen en analyseren van woorden.
- Gebruik gekende woorden of oefen eerst de woordenschat apart.
- Respecteer de volgorde van moeilijkheid. Eerst meerkeuze: kies de juiste letter, kleur de letter, etc. Nadien lees je de letter. Als laatste schrijf je de letter zonder visuele ondersteuning.

SPELLETJES EN OEFENINGEN

Je kan deze spelletjes op letter- of op woordniveau spelen.

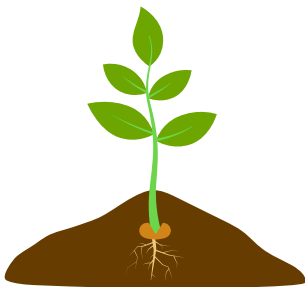
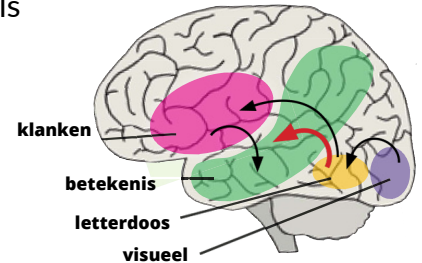

- **Memory.** Zoek twee dezelfde. Benoem steeds wat je omdraait.
- **Bingo.** Leerkracht zegt een letter/woord, leerlingen kleuren het op hun bingokaart. Is de kaart vol, zeg je "Bingo!". Leerlingen kunnen ook de rol van leerkracht uitvoeren. Je kan via **bingobaker.com** zelf bingokaarten maken (ook met afbeeldingen).
- **4-op-1-rij.** Speel per twee. Kruis om de beurt een letter aan, benoem deze. Heb je voor op één rij, dan win je het spel.
- **Rot ei.** Stapel kaarten met letters/woorden op. Trek een kaart, lees wat er staat. Lees je goed? Dan mag je de kaart houden. Trek je het rot ei? Dan leg je al je kaarten terug onder de stapel. De speler met de meeste kaarten op het einde, wint het spel.
- **Geblinddoekt.** Schrijf een letter/woord zonder te kijken.
- Letter-lopen. Speel per twee. Eén leerling is geblinddoekt. De andere leerling begeleidt de geblinddoekte leerling. Ze stappen een letter. Nadien schrijft de geblinddoekte leerling de letter op papier. Je kan ook een letter op je rug laten tekenen.
- **Kwartet.** Speel met minstens drie. Er zijn van maan-roos-vis kwartetten te koop. Je kan ze ook zelf maken.
- **Basketbal.** De leerkracht dicteert een letter/woord. Leerlingen schrijven het op een stukje kladpapier. Is het goed? Maak een propje van het papiertje en mik het in de vuilbak. Goed gemikt? Je hebt een punt.
- **Hinkelpad.** Lees luidop de letter/woord van het vakje waarop je landt.
- **Gom race.** De leerkracht schrijft allemaal letters op bord. Leerlingen zeggen om de beurt een letter. De leerkracht gomt die uit, maar blijft ondertussen nieuwe letters schrijven. Wie is het snelste?
- **Telefoontje.** De leerlingen zeggen een woord door. De laatste leerling schrijft het op.
- **Woordzoeker.** Dicteer woorden. Leerlingen schrijven ze onder de lege woordzoeker op. Nadien vullen ze de woorden in de woordzoeker in. Ze kunnen elkaars woordzoeker oplossen.

3. VLOTHEID

Vlotheid is de beheersing van de vaardigheden fonemisch bewustzijn en systematische fonetiek tot het punt van automatisme. Vlotheid is als de stam van een boom, die de weg is voor het transport van voedingsstoffen. Zodra de leerling de fonetische regels heeft geleerd, leren de hersenen zichzelf vlotheid terwijl de leerling decodeert! Vlotte lezers hebben efficiënte neuropaden ontwikkeld tussen de verschillende hersengebieden die verband houden met vaardig lezen. Naarmate de paden zich ontwikkelen, zijn vlotte lezers in staat zich steeds meer te concentreren op het begrijpen van de tekst. Lezers oefenen op vlotheid door luidop te lezen van dezelfde tekst meerdere keren.

4. WOORDENSCHAT

Zoals de delen van een boom, zijn alle vaardigheden met elkaar verbonden. Als leerlingen lezen, groeit hun woordenschat. Het proces kan versneld worden door betekeniseenheden binnen woorden te leren herkennen. Bijvoorbeeld: fiets, fietser, fietsen, fietstas, fietspad, etc.

5. BEGRIJPEND LEZEN

Begripsvaardigheden zoals de hoofdgedachte identificeren, conclusies trekken en vergelijken en contrasteren zijn als de takken van een boom, ondersteund door een gezonde stam en gezonde wortels. Terwijl de leerlingen werken aan basisvaardigheden, kunnen begripsvaardigheden worden ontwikkeld door te luisteren naar luisterboeken. Leerlingen met een sterk fonemisch bewustzijn en systematische fonetische vaardigheden zullen kunnen lezen en begrijpen op hetzelfde niveau als waarop zij kunnen luisteren en begrijpen.

Doelen?

In ons jaarplan staan de doelen van andere vier vaardigheden meer door elkaar. Het proces van alfabetisering is ook vaak niet rechtlijnig. Woordenschatontwikkeling, begripsvorming, nieuwe fonogrammen ... het loopt dooreen en vult elkaar aan.

Schrijftechniek

De leerling heeft een juiste pen- en schrijfhouding.

De leerling vormt cijfers en letters goed.

De leerling heeft de nodige vlotheid tijdens het schrijven.

Technisch lezen

De leerling kan drieletterwoorden met hulp spellend lezen.

De leerling kan de aangeleerde basiswoorden, korte woorden en langere bekende woorden zelfstandig lezen.

De leerling herkent snel bekende woorden.

De leerling kan alle woorden vloeiend lezen zonder te spellen.

Functioneel lezen

De leerling herkent verschillende tekstsoorten, pictogrammen en zijn/haar eigen contactgegevens.

De leerling begrijpt concrete instructies in de klas met visuele ondersteuning.

De leerling begrijpt concrete instructies in de klas zonder visuele ondersteuning begrijpen.

De leerling begrijpt een korte uitnodiging, oproep en een rooster met visuele ondersteuning in de klas.

De leerling begrijpt een tijdroosters en informatie buiten de klas (kassabons, treinschema, openingstijden...).

De leerling kan een korte verhalende tekst met visuele ondersteuning begrijpen.

De leerling kan informatie over tijd, datum of prijs aanduiden in een tekst.

De leerling kan een e-mail of tekstbericht lezen.

Technisch schrijven

De leerling kan foutloos overschrijven.

De leerling kan met hulp of met voorbeelden de aangeboden basiswoorden, drieletterwoorden en klankzuivere woorden spellend schrijven.

De leerling kan de aangeleerde basiswoorden, alle korte woorden en bekende langere woorden zelfstandig schrijven.

De leerling schrijft nieuwe klankzuivere korte woorden zelfstandig bij een dictee.

De leerling kan bijna alle woorden vloeiend schrijven.

Functioneel schrijven

De leerling kan de eigen naam, data en adresgegevens op de juiste manier schrijven.

De leerling kan iets over zichzelf, iemand anders of een situatie schrijven in losse woorden.

De leerling kan iets over zichzelf, iemand anders of een situatie schrijven in zinnen met behulp van voorbeeldzinnen of een tekstkader.

De leerling kan iets zelfstandig over zichzelf, iemand anders of een situatie schrijven in korte eenvoudige zinnen.

De leerling kan briefjes, formulieren en zijn/haar agenda invullen.

De leerling kan zelfstandig een kaartje, briefje en een kort tekstberichtje met een eenvoudige boodschap schrijven.

